

فلسفه علم اقتصاد اسلامی

سیدحسین میرمعزی

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح نامه : فلسفه علم اقتصاد اسلامی

پژوهشکده: نظام‌های اسلامی ، گروه علمی: اقتصاد ، محقق: سیدحسین میرمعزی

ارزیابان علمی: آقایان دکتر بختیاری ، دکتر موسایی ، دکتر موسویان

موضوع اصلی: فلسفه علم اقتصاد اسلامی

فلسفه علم اقتصاد اسلامی

سیدحسین میرمعزی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: یزین صیغوری

چاپ اول: ۱۳۸۸

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۹۸۲ - ۴۳ - ۱

چاپ و صحافی: چاپخانه مجمع جهانی اهل بیت(ع)

سرشناسه: میرمعزی، سیدحسین .

عنوان و نام پدیدآور: فلسفه علم اقتصاد اسلامی / سیدحسین میرمعزی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سازمان انتشارات، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری: ۲۵۹ ص.

بها: ۴۰۰۰ ریال ISBN: 978-964-2982-43-1

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: [۲۲۹]-۳۲۶، همچنین به صورت زیرنویس. یادداشت: نمایه.

موضوع: اسلام و اقتصاد.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده بندی کنگره: ۱۲۸۷: ۹۸-۴/ ۲۲-۱ BP

رده بندی دیویی: ۴۸۳۳/ ۳۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۱۵۶۹۹۲۲

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۵
مقاله اول: روش کشف ماهیت اقتصاد اسلامی.....	۲۱
درآمد.....	۲۱
۱. منشأ پرسش از ماهیت اقتصاد اسلامی و تفسیر آن.....	۲۲
۲. تجزیه پرسش از ماهیت اقتصاد اسلامی.....	۲۵
الف. فلسفه اقتصاد.....	۲۵
۱. فلسفه علم اقتصاد.....	۲۵
۲. فلسفه نظام اقتصادی.....	۲۶
ب. مکتب اقتصادی.....	۲۸
ج. نظام اقتصادی.....	۲۹
د. حقوق اقتصادی.....	۳۰
ه. اخلاق اقتصادی.....	۳۱
و. علم اقتصاد.....	۳۲
ز. اقتصاد توسعه.....	۳۳
۳. روش پاسخ به پرسش‌های هشت‌گانه.....	۳۶
مرحله اول: جمع‌آوری نصوص اقتصادی و طبقه‌بندی آن‌ها.....	۳۷
اقسام نصوص اقتصادی.....	۳۸
اعتبار نصوص.....	۴۴

- ۲۴..... سازگاری نصوص.....
- ۲۵..... ارتباط نصوص چهارگانه.....
- ۲۵..... مرحله دوم: تحلیل عقلی نصوص اقتصادی.....
- ۲۵..... آیا اسلام دارای مکتب یا مذهب اقتصادی است؟.....
- ۴۸..... آیا اسلام دارای نظام اقتصادی است؟.....
- ۵۰..... آیا اسلام دارای فلسفه علم اقتصاد ویژه‌ای است؟.....
- ۵۱..... آیا علم اقتصاد اسلامی وجود دارد؟.....
- ۵۳..... آیا اسلام دارای اقتصاد توسعه ویژه‌ای است؟.....
- ۵۵..... نتیجه.....

مقاله دوم: دین و اقتصاد: نظام اقتصادی اسلام و علم تحلیل اقتصاد

- اسلامی..... ۵۷.....
- درآمد: حوزه دین و حوزه علم..... ۵۷.....
- اسلام و اقتصاد..... ۶۰.....
- نظام اقتصادی اسلام..... ۶۸.....
- الف. نظام اقتصادی چیست؟..... ۶۸.....
- ب. ویژگی‌های عمومی نظام اقتصادی اسلام..... ۷۱.....
- ج. نظام اقتصادی اسلام..... ۷۴.....
۱. اصول فلسفی..... ۷۴.....
۲. اصول عامه..... ۷۶.....
۳. قواعد اجرایی..... ۸۰.....
- علم تحلیل اقتصادی اسلام..... ۸۴.....

مقاله سوم: اسلامی کردن علم اقتصاد: مفهوم و روش..... ۸۷.....

- چکیده..... ۸۷.....
۱. درآمد..... ۸۸.....
۱. ۱. سوالات اساسی..... ۸۸.....
۲. ۱. اهمیت موضوع..... ۹۰.....
۳. ۱. روش نگارش..... ۹۰.....
۴. ۱. ساختار بحث..... ۹۱.....

۲. تعریف علم و عناصر اصلی تشکیل دهنده آن ۹۱
۱. ۲. گزاره‌های وصفی و گزاره‌های ارزشی ۹۱
۲. ۲. تعریف علم و معرفتی عناصر اصلی تشکیل دهنده آن ۹۴
- عنصر اول ۹۵
- عنصر دوم ۹۶
- عنصر سوم ۹۶
۳. ۲. نمونه‌هایی از تأثیر پیش‌فرض‌ها بر علم ۹۷
۴. ۲. جنبه‌هایی از علم که بر ارزش‌های پذیرفته شده متکی است ۹۸
- الف. انتخاب قضایایی که بحث خواهد شد ۹۸
- ب. انتخاب متغیرها و فرض‌ها ۹۹
- ج. انتخاب روش‌های بحث و استدلال و آزمون مورد قبول ۱۰۰
۳. تحلیل ارتباط میان اسلام و علم اقتصاد ۱۰۱
- یکم. مقوله‌های ارزشی اسلامی (قسمت‌های ۱ و ۳) ۱۰۳
- دوم. مقوله‌های وصفی اسلامی (قسمت‌های ۲ و ۴) ۱۰۴
- سوم. مقوله‌های وصفی علم اقتصاد (زیر مجموعه ۶) ۱۰۹
- چهارم. دو نتیجه درباره ارتباط اسلام با علم اقتصاد ۱۱۰
- نتیجه اول ۱۱۰
- نتیجه دوم ۱۱۱
۴. مقومات علم اقتصاد اسلامی و دامنه آن ۱۱۲
۴. ۱. رابطه میان اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف ۱۱۲
۴. ۱. ۱. نمونه‌هایی از تعدیل مقوله‌ها ۱۱۳
۴. ۱. ۲. افزودن مقوله‌های جدید ۱۱۶
۴. ۲. رابطه میان علم اقتصاد اسلامی و تازیخ اقتصادی مسلمانان ۱۱۷
۴. ۳. ارتباط میان علم اقتصاد اسلامی و تاریخ تفکر اقتصادی بین مسلمانان ۱۱۸
۴. ۴. رابطه میان علم اقتصاد اسلامی و فقه ۱۱۹
۴. ۴. ۱. فکر اساسی ۱۱۹
۴. ۴. ۲. تفصیلات ۱۲۲
۴. ۴. ۳. مقایسه وظیفه فقه و وظیفه اقتصاد اسلامی ۱۲۳
۴. ۵. نقد نظر دانشمند علامه صدر ۱۲۴
۴. ۶. نتیجه‌گیری از بحث عناصر اصلی علم اقتصاد اسلامی ۱۲۶
۵. راهکارهایی برای اسلامی کردن علم اقتصاد ۱۲۷

۱. راهکار کلی (راهکار فاروقی)..... ۱۳۷
۲. راهکار فرعی..... ۱۳۸
۳. نظری روش‌شناسانه به راهکار فاروقی..... ۱۴۰
- الف. جهت اول: مطالعه نظام اقتصاد اسلامی..... ۱۴۰
- ب. جهت دوم: کشف پیش‌فرض‌ها و مقوله‌های وصفی مربوط به اقتصاد از نصوص..... ۱۴۰
- ج. جهت سوم: کشف مقوله‌های وصفی اقتصادی غیر مبتنی بر نصوص..... ۱۴۴
۲. شایستگی‌های لازم و توزیع کار..... ۱۴۴

مقاله چهارم: علم اقتصاد اسلامی اهداف، تعریف، وظایف و روش... ۱۴۷

- بهبینه اسلامی..... ۱۴۷
- مقاصد و ساز و کار..... ۱۵۱
- نقش دین..... ۱۵۳
- نفس، عقل، نسل و مال..... ۱۵۷
- غیر قابل مدیریت؟..... ۱۵۸
- تعریف و قلمرو..... ۱۶۰
- روش‌شناسی..... ۱۶۶
- برخی گام‌های منطقی..... ۱۶۸
- یک اخطار کوتاه..... ۱۷۵
- علم، موضوع‌های مشاهده نشده و احکام ارزشی..... ۱۷۶
- فرض‌های واقعی..... ۱۷۹

مقاله پنجم: نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی..... ۱۸۱

- درآمد..... ۱۸۱
۱. موضوع علم اقتصاد اسلامی..... ۱۸۲
۲. هدف علم اقتصاد اسلامی..... ۱۸۶
۳. نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی..... ۱۹۰
۴. علم اقتصاد اسلامی، تعدد نگرش‌ها و مواجهه با اشتباه‌ها..... ۲۰۳

۲۰۷.....	مقاله ششم: علم اقتصاد اسلامی: تعریف و روش
۲۰۷.....	درآمد
۲۰۷.....	اسلام و علم اقتصاد
۲۰۹.....	اهداف این تحقیق
۲۱۰.....	بخش اول: تعریف علم اقتصاد اسلامی و قلمرو آن
۲۱۰.....	علم اقتصاد اسلامی چه چیزی را ارائه می‌دهد؟
۲۱۵.....	یک تعریف اسلامی از علم اقتصاد
۲۲۷.....	بخش دوم: روش‌ها و ابزارها
۲۲۸.....	الف. روش استخراج نظام اقتصادی اسلامی
۲۳۵.....	ب. روش اسلامی علم اقتصاد

۲۴۳.....	مقاله هفتم: مروری بر الگوهای اقتصاد اسلامی
۲۴۳.....	درآمد
۲۴۸.....	۱. نظریه رفتار مصرف‌کننده
۲۴۸.....	الف. عوامل تأثیرگذار بر رفتار مصرف‌کننده
۲۵۱.....	ب. بلوغ مصرف‌کننده
۲۵۴.....	ج. تعادل مصرف‌کننده
۲۵۸.....	۲. نظریه رفتار تولیدکننده
۲۶۰.....	عوامل تولید
۲۶۳.....	۳. نظریه بازار و توزیع
۲۶۷.....	وظایف بازار اسلامی و ویژگی‌های آن
۲۷۰.....	۵. نظریه نقش اقتصادی دولت
۲۷۶.....	خاتمه

۲۷۹.....	مقاله هشتم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۷۹.....	۱. چستی اقتصاد اسلامی
۲۸۶.....	۲. موضوع و گستره علم اقتصاد اسلامی
۳۰۳.....	۳. روش علم اقتصاد اسلامی
۳۰۷.....	۴. نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی

۳۱۲.....۵. رابطه فقه و علم اقتصاد اسلامی

۳۲۱.....۶. تعریف نظام اقتصادی اسلام

۳۲۴.....۷. روش کشف نظام اقتصادی اسلام

۳۲۹.....کتابنامه

۳۲۹.....کتابنامه مقاله اول

۳۲۹.....الف. منابع فارسی

۳۳۱.....ب. عربی

۳۳۲.....ج. انگلیسی

۳۳۳.....کتابنامه مقاله سوم

۳۳۳.....الف. منابع عربی

۳۳۶.....ب. منابع انگلیسی

۳۳۸.....کتابنامه مقاله چهارم

۳۴۳.....کتابنامه مقاله ششم

۳۴۷.....فهرست آیات و روایات

۳۴۷.....فهرست آیات

۳۵۳.....فهرست روایات

۳۵۵.....نمایه

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی بر اساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک سو و شکست مکتب‌های بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که دین اسلام به‌عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه، نظام‌های اجتماعی و دیدگاه آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکتب‌های بشری، با منطقی مستدل و مستند ارائه گشته، بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان، آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون پیراسته شود.

تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامان‌مند پیرامون کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و هم‌تی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی است در قالب سه پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی و شانزده گروه علمی تخصصی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. پژوهشکده نظام‌های اسلامی، که مشتمل بر پنج گروه اخلاق و تربیت، اقتصاد، مدیریت، حقوق و سیاست است، به‌طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی، هدف‌های زیر را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
 ۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و ارائه الگوی‌های کاربردی در قلمرو آن؛
 ۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد رسانی به متولیان امور و بستر سازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
 ۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه به انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛
 ۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
 ۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظام‌های معارض.
- تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سیدحسین میرمعزی که افزون بر تحصیلات عالی حوزه و دانشگاه، آثار علمی ارزنده‌ای در عرصه اقتصاد اسلامی دارند، در گروه اقتصاد پژوهشکده نظام‌های اسلامی است به موضوع فلسفه علم اقتصاد اسلامی می‌پردازد.
- در فلسفه علم به مباحثی از قبیل تعریف و ماهیت علم، موضوع، مسایل، مبادی، روش، جایگاه و ... پرداخته می‌شود؛ به صورت منطقی در فلسفه علم اقتصاد اسلامی نیز باید این مباحث به ترتیب مورد بحث قرار گیرد. فلسفه علم اقتصاد اسلامی موضوع جدید و مهمی است که برخی اقتصاددانان اسلامی در چند دهه اخیر به برخی مسائل آن پرداخته‌اند. شهید بزرگوار مرحوم آیت‌الله صدر (ره) اولین کسی است که درباره علم اقتصاد اسلامی اظهار نظر کرده است. ایشان در کتاب ارزشمند و بی‌نظیر *اقتصادنا* پس از تعریف مذهب اقتصادی و علم اقتصاد می‌گویند: اسلام دارای مذهب اقتصادی است و علم اقتصاد ندارد. پس از ایشان، اندیشمندان اقتصاد اسلامی به دو دسته تقسیم می‌شوند: برخی ایشان را تأیید و استدلال‌های او را تقویت می‌کنند و برخی دیگر با ارائه تعریف دیگری از علم اقتصاد، مدعی می‌شوند که اسلام افزون بر

مذهب، علم اقتصاد نیز دارد. به هر حال این مشاجره تاکنون نیز ادامه دارد. اقتصاددانان اسلامی تا مدت‌ها فقط به این بحث از مباحث مربوط به فلسفه علم اقتصاد اسلامی پرداخته و مطالب دیگر تقریباً مغفول مانده بود تا این که در دهه اخیر برخی از اقتصاددانان اسلامی با دیدگاه جدیدی نسبت به علم اقتصاد اسلامی به برخی موضوع‌های دیگر همچون موضوع این علم و روش و جایگاه آن پرداختند. به نظر می‌رسد این رشته علمی با سرعت بسیار کندی رو به جلو می‌رود. با این وجود، آنچه تاکنون نوشته شده، مشتمل بر برخی از مباحث فلسفه علم است و تاکنون همه مباحث این رشته علمی در یک کتاب تحت عنوان فلسفه علم اقتصاد اسلامی جمع‌آوری نشده است.

بی‌تردید فلسفه علم اقتصاد اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و پرداختن به آن و تقویت موضوع‌هایی که در این رشته علمی قابل طرح است، برای تدوین و بالندگی علم اقتصاد اسلامی ضروری به نظر می‌رسد. گروه اقتصاد با توجه به خلأ موجود، تصمیم گرفت به تقویت مطالعات در این زمینه کمک کند. در مرحله اول لازم بود ادبیات موجود جمع‌آوری، نقد و تحلیل شود تا زمینه برای تحقیقات مستقل در این رشته فراهم شود. از این‌رو به تألیف کتاب حاضر اقدام کرد.

این کتاب مشتمل بر نقد برخی از بهترین و جدیدترین مقاله‌هایی است که در این زمینه از اساتید معروف اقتصاد اسلامی نوشته شده است. مؤلف محترم افزون بر نقد دقیق و موشکافانه مقاله‌ها، دو مقاله را نیز خود تدوین کرده است. مقاله اول به روش کشف ماهیت اقتصاد اسلامی می‌پردازد که به نوبه خود کاری بدیع است و مقاله دوم نظریه‌های ارائه شده را در چهارچوب مباحثی که در فلسفه علوم مطرح می‌شود ساماندهی کرده و از این طریق ضمن مقایسه نظریه‌ها با یکدیگر، خلأهای موجود مطالعات در این رشته را نشان داده است.

از محقق ارجمند و شورای علمی گروه اقتصاد به‌ویژه ارزیابان تحقیق آقایان دکتر صادقی بختیاری، دکتر میثم موسایی و حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر سید عباس موسویان که با مطالعه و راهنمایی‌هایشان بر غنای اثر

افزوده‌اند و از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که زحمت ویراستاری و انتشار اثر را بر عهده دارند، تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه اقتصاد

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

مقدمه

فلسفه علم اقتصاد شاخه‌ای از فلسفه علم است که به بحث درباره چیستی علم اقتصاد می‌پردازد. وقتی به علم اقتصاد به عنوان ابزاری برای تحلیل پدیده‌ها و رفتارهای اقتصادی بنگریم و از آن برای چنین مقصودی استفاده کنیم، در دایره علم اقتصاد حرکت کرده‌ایم؛ ولی وقتی بخواهیم به خود علم اقتصاد بنگریم و در صدد باشیم که آن را به عنوان یک حقیقت بشناسیم، فلسفه علم اقتصاد متولد می‌شود. بررسی‌های فلسفی برای علم اقتصاد به منزله خودشناسی برای انسان است.^۱

موزمن در مقدمه کتاب *فلسفه علم اقتصاد*، برای فلسفه علم، شش موضوع برمی‌شمارد:

اهداف علم چیست؟

توضیح علمی چیست؟

تئوری علمی و قانون علمی چیست و چگونه تئوری‌ها با قانون‌ها مرتبط می‌شوند؟

چگونه فرضیه‌های تئوریک با مشاهدات ارتباط می‌یابند؟

چگونه یک آزمون، قانون‌ها و تئوری‌های علمی را اثبات یا ابطال می‌کند؟

آیا جواب پنج پرسش قبلی برای همه علوم در همه زمان‌ها مشابه است؟^۲

۱. مستفاد از پیرو و. مینی، *فلسفه و اقتصاد*، فصل اول.

2. DANIEL M. HAUZMAN, THE PHILOSOPHY OF ECONOMICS, AN ANTHOLOGY,

بچتل در توضیح مباحث فلسفه علم، افزون بر مباحث فوق به ارتباط بین تئوری‌های علوم مختلف نیز اشاره کرده است. او می‌گوید:

فلسفه علم عرضه‌ای است که به تجزیه و تحلیل موضوعات علمی اختصاص دارد و می‌کوشد به پرسش‌هایی از این قبیل پاسخ دهد: یک توضیح علمی چیست؟ تا چه حد می‌توان به صورت علمی ادعا کرد که چیزی راست یا دروغ است؟ تئوری‌های علمی چگونه در طول زمان تغییر می‌کنند؟ چه ارتباطی بین تئوری‌های قدیم و جدید وجود دارد؟ چه ارتباطی بین ادعاهای تئوریک توسعه یافته در زمینه‌های مختلف بررسی‌های علمی وجود دارد یا باید داشته باشد؟^۱

به نظر می‌رسد در فلسفه علم و به تبع آن در فلسفه علم اقتصاد، باید به این پرسش‌ها، پرسش‌های دیگری که پاسخ آن‌ها چستی علم را تبیین می‌کند، افزود. پرسش‌های شش‌گانه فوق تنها درباره اهداف و روش علم و ارتباط تئوری‌های یک علم با هم و با علوم دیگر است. در حالی که موضوع، مسایل، مبادی تصویری و تصدیقیه نیز می‌تواند در فلسفه علم مورد بحث قرار گیرد، زیرا اولاً تبیین این امور به تبیین چستی علم کمک می‌کند؛ و ثانیاً رشته دیگری برای بحث درباره این امور تعریف نشده است.

ممکن است گفته شود این امور در مقدمه هر علم مطرح می‌شود و به طرح آن در فلسفه علم نیازی نیست. ولی این مطلب درست نیست؛ زیرا معمولاً در مقدمه هر علم تنها نتایج مباحثی که درباره این امور صورت گرفته، می‌آید و مجالی برای بحث درباره این مباحث نیست.

بر این اساس می‌توان گفت مباحثی که به تبیین چستی علم اقتصاد کمک می‌کند و باید در فلسفه علم اقتصاد مورد بحث قرار گیرد، عبارتند از: تعریف، هدف، موضوع، مسایل، مبادی تصویری و تصدیقیه، قلمرو و روش و جایگاه (رابطه علم اقتصاد با علوم دیگر).

اکنون جای این پرسش است که به چه روشی باید اهداف موضوع و مسایل و... علم اقتصاد را تبیین کرد؟ به عبارت دیگر روش فلسفه علم اقتصاد چیست؟

اگر به علم اقتصاد به صورت یک مقوله تاریخی بنگریم که ادعا می‌شود با کتاب *ثروت ملل* آدام اسمیت متولد شد و تاکنون در حال تحول و تطور است، در این صورت در پرسش‌های مطرح شده پیشین از چیستی هدف، موضوع، مسائل و... سؤال می‌شود و باید به روش تاریخی این مقوله را مطالعه کنیم و پاسخ پرسش‌های مزبور را بیابیم. در این صورت نام فلسفه علم برای چنین مطالعه‌ای مناسب نیست؛ زیرا این نام با روش‌های عقلی مطالعه تناسب دارد و بهتر است آن را تاریخ علم بنامیم.

اما اگر علم اقتصاد را به عنوان «آنچه باید باشد» بررسی کنیم، پرسش‌های پیشین چنین مطرح می‌شوند: هدف یا موضوع علم اقتصاد چه باید باشد؟ علم اقتصاد چه روشی را باید برای دستیابی به هدف خود برگزیند؟ و... در این صورت می‌توان به روش عقلی به این پرسش‌ها پاسخ داد و نام چنین مطالعه‌ای را فلسفه علم اقتصاد نهاد. در این صورت است که می‌توان از فلسفه علم اقتصاد اسلامی سخن گفت و آن را به عنوان یک دانش نظام‌مند مطرح کرد.

در این کتاب مقصود از فلسفه علم اقتصاد اسلامی، دانشی است که درباره علم اقتصاد اسلامی مطالعه می‌کند. در این دانش تلاش می‌شود به روش استنباط از نصوص و منابع دینی و روش عقلی به پرسش‌هایی که در فلسفه‌های مضاف به علوم مطرح می‌شود، پاسخ داده شود. بر این اساس در فلسفه علم اقتصاد اسلامی مسائل زیر مطرح می‌شود:

تعریف علم اقتصاد اسلامی؛

موضوع و مسائل آن؛

اهداف و وظایف آن؛

قلمرو و گستره آن؛

مبانی و مبادی آن؛

روش و ساختار آن؛

رابطه آن با مکتب و نظام اقتصادی؛

رابطه آن با فلسفه، کلام، فقه و حقوق و اخلاق اسلامی.

ضرورت پرداختن به این موضوع بر اهل فن پوشیده نیست. بی تردید تا وقتی نتوانیم به پرسش‌های مطرح در فلسفه علم اقتصاد اسلامی پاسخ دهیم، نمی‌توانیم مدعی وجود چنین علمی باشیم و نمی‌توانیم آن را در مجامع علمی و دانشگاهی داخل و خارج کشور مطرح و از آن دفاع کنیم. پاسخ به این پرسش‌ها زیر بنای هر پژوهش بنیادی در این علم است و راه‌اندازی رشته آموزشی در این عرصه قبل از این کار و جاهت علمی ندارد.

متأسفانه اقتصاددانان اسلام‌شناس به این موضوع توجه کافی نکردند و ادبیات علمی آن بسیار ضعیف است. برای پژوهش در این باره، در اولین قدم، لازم بود مقاله‌های مهمی که به وسیله اقتصاددانان مسلمان تاکنون نگاشته شده است، ترجمه، نقد و بررسی شود. از این رو به فکر تهیه مجموعه مقالاتی در این باره افتادیم.

مقاله‌هایی که در این کتاب گردآوری شده به برخی مسایل فلسفه علم اقتصاد اسلامی پرداخته‌اند. ترتیب مقالات بر این اساس است که ابتدا مقاله‌ای که به روش کشف ماهیت اقتصاد اسلامی پرداخته است را آورده‌ایم. در این مقاله روش فکر کردن به این پرسش که آیا اسلام دارای علم اقتصاد است؟ و آیا می‌توان علم اقتصاد را به اسلامی بودن توصیف کرد؟ تبیین شده و بر اساس آن به این پرسش پاسخ مثبت داده شده است. سپس مقاله‌هایی که جایگاه علم اقتصاد و رابطه دین به طور مطلق یا دین اسلام یا فقه را با علم اقتصاد تبیین کرده‌اند، پس از آن مقالاتی که به تعریف علم، موضوع، مسایل، هدف و روش آن پرداخته‌اند و در نهایت مقاله‌ای که در آن روش علم اقتصاد اسلامی برای استخراج الگوهای به صورت عملی پیاده شده، آمده است.

بر این اساس در مقاله اول نویسنده این سطور برای کشف چیستی اقتصاد اسلامی روشی را پیشنهاد کرده و با این روش به تبیین چیستی این علم می‌پردازد. در مقاله دوم مندر تحف رابطه علم اقتصاد اثباتی و دین به صورت عام و رابطه اسلام و علم اقتصاد به صورت خاص را بررسی می‌کند. مقاله سوم، تألیف انس زرقا، شامل دو بخش است: در بخش اول رابطه علم اقتصاد

اثباتی و دین اسلام بررسی و راهی برای اسلامی کردن علم اقتصاد پیشنهاد شده است و در بخش دوم رابطه علم اقتصاد اسلامی و فقه مورد بررسی قرار می‌گیرد. چپرا در مقاله چهارم به تعریف علم اقتصاد اسلامی، اهداف، وظایف و روش آن می‌پردازد. در مقاله پنجم، شوئی دنیا موضوع و هدف این علم، و برخی موانع نظریه‌پردازی در این علم را بررسی می‌کند. مندر تحف در مقاله ششم از تعریف و روش اقتصاد اسلامی بحث می‌کند. مقاله هفتم نیز تألیف مندر تحف است و با مروری بر نظریه‌های اقتصاد اسلامی، تصویری کلی از نظام اقتصادی اسلام ارائه داده است و روش نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی را به صورت عملی تبیین می‌کند.

در این کتاب هر یک از این مقاله‌ها با دو رویکرد مورد نقد قرار گرفته‌اند: رویکرد مبانی شیعی: صاحبان مقالات همه از اقتصاددانان اهل تسنن هستند و بر اساس مبانی کلامی و فقهی خود بحث کرده‌اند. از این رو لازم بود مباحث مطروحه بر اساس مبانی شیعه نقد شود و دیدگاه‌های شیعی نیز در کنار دیدگاه‌های برادران اهل تسنن مطرح شود.

رویکرد عقلانی: در این رویکرد فارغ از مبانی مذهبی بر اساس استدلال عقلی به نقد پرداخته‌ایم. ۵

نقدها در پاورقی با علامت (ح.م.)، که حروف اول اسم اینجانب می‌باشند، مشخص شده‌اند.

پایان‌بخش این مجموعه، مقاله‌ای است که در آن نظریه‌های ارائه شده در مقاله‌ها بر محور مسایل مطرح در فلسفه علم، مرتب، جمع‌بندی و نقد شده است. در خاتمه، از مترجمین مقالات، آقایان دکتر منصور زراهمزاد و دکتر خداداد جلالی همچنین از ارزیابان علمی آقایان دکتر بختیاری و دکتر میثم موسایی و حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر موسویان و هیأت علمی گروه اقتصاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تشکر کرده و از اساتید این رشته تقاضا دارم با نقدها و رهنمودهای خود ما را در پیمودن این راه مساعدت کنند. امید آنکه این تلاش‌های ناچیز مورد قبول امام عصر *حجة بن الحسن المهدی* (عج) قرار گیرد.